

СТРУКТУРА, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. Система економічної освіти є важливим фактором економічної соціалізації людей, засобом розвитку та підвищення якості людського капіталу. Вона формує економічну культуру, піднімає буденні уявлення про економічне життя на науковий рівень, розвиває практичні уміння та навички, дозволяє приймати обґрунтовані рішення. В сучасних умовах актуалізується проблема створення такої моделі економічної освіти, яка б відповідала розвитку світових освітніх систем, відображала прогресивні тенденції нового століття і одночасно зберігала, розвивала національні традиції.

Перед системою економічної освіти постає комплексне завдання підготовки молоді до життя та самореалізації у фінансово-економічному середовищі сучасної світобудови [1, с. 80].

У концепції розвитку економічної освіти визначено, що головною парадигмою економічної освіти є розуміння того, що розвиток економічної сфери суспільства значною мірою зумовлений характером життєдіяльності людини, її світоглядом, соціально відповідальною поведінкою [2]. Сучасний економіст повинен швидко адаптуватись до економічних змін в суспільстві, має володіти сучасними технологіями своєї спеціальності і не тільки розуміти сутність проблем на основі отриманих знань, але й вміти ефективно вирішувати їх на практиці.

В ракурсі означеної проблеми особливої актуальності набуває якісно новий підхід до професійної підготовки майбутніх економістів саме з акцентом на формуванні у них самоосвітньої компетентності. Адже самоосвітня компетентність є однією з ключових компетентностей, що формується в процесі навчання і виховання майбутніх фахівців сектору економіки України. Особливо актуальним є розвиток самоосвітньої компетентності особистості, у контексті загальноєвропейської та світової інтеграції України, впровадження європейських норм і стандартів в освіту України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукового пошуку дозволяють зробити висновок про те, що проблема формування і розвитку самоосвітньої компетентності, її структурний аналіз були предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Науковці виділяють структурні компоненти самоосвітньої компетентності, її критерії та рівні сформованості у фахівців різних галузей. Так, на думку Г. Наливайко, яка досліджувала розвиток самоосвітньої компетентності вчителів початкових класів у системі підвищення кваліфікації, структура самоосвітньої компетентності уявляється, як цілісний інтегрований конструкт, що містить мотиваційний, рефлексивний, емоційно-вольовий, когнітивний і операційно-діяльнісний компоненти. Науковцем виявлені критерії, які є узагальненими показниками сформованості самоосвітньої компетентності, а саме: мотиваційно-цільовий, рефлексивний, володіння досвідом саморегуляції, прагматичний, володіння досвідом самонавчання [3, с. 6.].

У структурі самоосвітньої компетентності майбутніх учителів початкових класів А. Ратушинська виділяє наступні компоненти: мотиваційний, рефлексивний, емоційно-вольовий, когнітивний, операційно-діяльнісний. На основі виділених компонентів науковець обґрунтовує систему ознак як проявів самоосвітньої компетентності [4, с.44].

З позицій Г. Коваль, яка досліджувала сутність організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів, компонентний склад поняття «самостійність» представлено такими чинниками, як мотиваційний, змістовно-операційний та вольовий. Як видно з наведених компонентів, науковець виокремлює вольові процеси із компетентного складу [5, с. 145].

Досліджуючи самостійно-дослідницьку діяльність майбутніх учителів іноземних мов, М. Князян наголошує, що в структурі даного поняття простежуються наступні його компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовний, процесуально-операційний та рефлексивний. Важливим, на наш погляд, є визначення науковцем ролі рефлексивних умінь у структурі феномена. Науковець зазначає, що уміння виступають засобом самоосмислення та самореалізації, який допомагає досягти високого особистісного та професійного рівня [6, с. 145].

У своєму дослідженні Л. Савенкова щодо формування у студентів педагогічного університету вмінь і навичок самостійної роботи засобами бібліотечних технологій, здійснює акцент на інтелектуальних, інформаційних уміннях, в складі яких – уміння самостійної роботи із джерелами інформації [6, с. 40].

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Незважаючи на значний спектр наукових досліджень, у яких розглядаються проблеми структурування самоосвітньої компетентності фахівців різних галузей, в них дуже рідко зустрічаються розробки, які розкривають структуру самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців галузі економіки. Тому, маємо на меті розкрити структуру, обґрунтувати критерії та рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

Виклад основного матеріалу. Загалом змістовне наповнення структури самоосвітньої компетентності фахівців зумовлюється багатьма чинниками: рівнем розвитку технології, науки, техніки, економіки, освіти, процесами, які відбуваються в суспільстві; суспільним замовленням, яке відображає загальний рівень суспільно-економічного розвитку суспільства.

Ми з'ясували, що структура самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є динамічною, обґрунтовується через компоненти, критерії та рівні сформованості. Важливими компонентами виступають мотиви, інтереси, потреби майбутніх фахівців, знання та вміння, здатність до рефлексивної діяльності, котрі забезпечують всебічний розвиток особистості та сприяють її становленню як професіонала.

Дійсно, як зазначає Н. Мушинська, компетентність саморозвитку майбутніх економістів це інтегративне особистісне утворення, яке відображає прагнення до вдосконалення й актуалізації унікальної сутності студента, його духовності, знання засобів розвитку своїх можливостей, вмінь втілювати власні ідеї на практиці в економічній сфері [7, с. 69].

Компетентнісна підготовка майбутнього фахівця економічної галузі зорієнтована на застосування отриманих знань в процесі професійного становлення. Кінцевим результатом навчальних досягнень майбутніх економістів є рівень сформованості необхідних компетенцій у випускника.

Розглядаючи наукові підходи щодо розв'язання проблеми розкриття сутності самоосвітньої компетентності та здійснивши аналіз структури самоосвітньої компетентності фахівців різних напрямів, ми стверджуємо, що самоосвітня компетентність майбутніх економістів – це інтегрована якість, яка характеризується системою знань, умінь та навичок планування і організації самоосвітньої діяльності, відображає прагнення до саморозвитку, самовдосконалення та розглядається в єдності наступних структурних компонентів:

1) *мотиваційний* – створення системи позитивних мотивів до навчання, розвиток та підтримка стійкого інтересу до самостійного здобуття знань, усвідомлення цілей навчання, професійна спрямованість навчальної діяльності, наявність ціннісних орієнтацій та створення позитивних мотивів до навчання, які є показником усвідомленості вибору професії та наряду самоосвіти;

2) *когнітивний* – знання теоретичного характеру (вивчення фахових дисциплін), практико-орієнтовані знання (виробнича та наукова практика); узагальнення, аналіз матеріалу; розвиток пізнавальних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення), необхідних для здійснення успішної самоосвітньої діяльності, уміння здійснювати операції розумової діяльності: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, абстрагування, узагальнення, спеціальні знання з обраної галузі;

3) *діяльнісний* – система загальнонавчальних вмінь та навичок: інформаційно-пошукові вміння (пошук, відбір потрібної інформації); навчально-інформаційні вміння; технологічні вміння (ефективне й раціональне використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій для роботи з інформацією); організаційні вміння: раціональний розподіл і планування робочого часу і часу навчальної праці, постановка цілей, вибір раціонального та оптимального шляхів досягнення, визначення послідовності і тривалості етапів діяльності, планування самостійної роботи, організація свого робочого місця, цілеспрямованість, прогнозування;

4) *рефлексивний* – розвиток рефлексивних здібностей; вміння виділяти, аналізувати і зіставляти свої власні дії із конкретною ситуацією; виконання змістовно-теоретичних дій самоаналізу, самоконтролю, формування адекватної самооцінки своїх досягнень у постановці складних завдань.

Досліджуючи компоненти самоосвітньої компетентності студентів, беручи до уваги їх взаємозв'язок, маємо змогу розробити систему критеріїв, які є основою оцінки рівня сформованості самоосвітньої компетентності у майбутніх фахівців економічного профілю та розкрити їх показники. Критерії оцінювання сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є вихідним моментом для визначення рівнів розвитку цієї якості у студентів вищих навчальних закладів економічного профілю, сприяють реалізації механізму контролю знань, умінь, навичок і професійних рис майбутніх економістів.

Аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок про те, що проблема визначення критеріального інструментарію формування необхідних компетентностей майбутнього фахівця є досить актуальною.

У тлумачному словнику української мови поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб судження) визначається як підстава для оцінки, визначення або визначення класифікації чогось, мірило [8, с. 361].

Педагогічна теорія і практика передбачає загальні вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв:

- 1) критерії повинні відображати основні закономірності функціонування і розвитку аналізованого явища;
- 2) за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між всіма компонентами аналізованого явища;
- 3) критерії повинні розкриватися через показники, за якими можна судити про більший або менший ступінь вираженості даного критерію;
- 4) критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі;
- 5) якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними та доповнювати один одного.

Ми розглядаємо критерії сформованості самоосвітньої компетентності у майбутніх економістів як сукупність сутнісних ознак, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень її сформованості. Вважаємо, що критерії ефективності формування самоосвітньої компетентності у майбутніх економістів мають охоплювати всі характеристики досліджуваної компетентності, бути взаємопов'язані та в своїй єдності зумовлювати саму організацію цього процесу.

Беручи до уваги теоретичні уявлення про змістовні характеристики і специфічні особливості процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі їх фахової підготовки, ми вважаємо за необхідне виділити наступні критерії сформованості: 1) особистісний; 2) знанневий; 3) прагматичний; 4) рефлексивний.

Зупинимося на характеристиці кожного з виділених критеріїв та їх показників.

Особистісний критерій передбачає усвідомлення особистісної та суспільної значущості самоосвіти, потреба у власному професійному й особистісному зростанні, використання вільного часу для самоосвітньої діяльності, здатність до творчості, розуміння необхідності самостійної роботи з інформацією. Показником даного критерію є система стійких внутрішніх мотивів самоосвіти. Показником розвитку мотивації є ціннісні орієнтації, творчо-пошукова позиція, високорозвинені пізнавальні інтереси та здібності, самостійний стиль мислення, потреба у постійному оновленні та збагаченні знань, професійність діяльності (наявність в основі діяльності професійних знань), доцільність діяльності (відповідність її змісту і форми комплексу пізнавальних цілей).

Знанневий критерій визначає ступінь володіння теоретичними знаннями, як основою формування моделі майбутньої професійної діяльності. Зауважимо, що окрім обсягу теоретичних знань слід враховувати і якість базових та інформаційних знань (повнота, системність і глибина фундаментальних і професійно-орієнтованих знань, знання в сфері застосування інформаційно-комунікаційних технологій, знання самостійного опрацювання навчально-методичної літератури).

На основі знань формується теоретична компетентність майбутніх економістів, тобто розуміння сутності процесів, явищ, фактів і відповідно – вміння проектувати та реалізовувати діяльність, адекватно використовуючи вивчений теоретичний матеріал. При цьому належний рівень теоретичної підготовки, необхідний для ефективного виконання фахових завдань, забезпечується розвиненістю економічного мислення як одного із провідних пізнавальних процесів особистості.

Розвиненість економічного мислення ми розуміємо як процес засвоєння і накопичення економічних знань, який завершується формуванням певних економічних переконань, поглядів на економічну дійсність, виробленням власного стилю економічної поведінки, у результаті чого створюється система забезпечення позитивної результативності праці.

Отже, показниками даного критерію слід виділити: а) рівень засвоєння базових економічних знань; б) розвиненість сучасного економічного мислення, в) вміння застосовувати в процесі засвоєння знань різні джерела отримання інформації.

Прагматичний критерій відображає ефективність та дієвість знань та вмінь, засвоєних студентами у процесі самоосвіти на практиці, здатність використовувати їх при вирішенні фахових завдань, використання інформаційно-комунікаційних технологій, досвід вирішення практичних завдань, орієнтування в обсязі своїх життєвих і професійних проблем, які можна вирішити за допомогою самоосвіти.

Оскільки сучасна професійна діяльність економіста неможлива без застосування новітніх досягнень комп'ютерних технологій, ми виділили показник володіння сучасними інформаційними технологіями, які сприяють підвищенню мотивації навчання, розвитку креативного мислення, дозволяють економити навчальний час.

Рефлексивний критерій визначає здатність до рефлексії, що дає змогу реально оцінювати свої можливості у порівнянні з можливостями інших людей, допомагає у плануванні, прогнозуванні та коригуванні власної професійної діяльності, адекватної оцінки своїх досягнень; здатність до самостійної оцінки результатів інформаційно-пошукової діяльності, до визначення напрямків удосконалення самоосвітньої діяльності. Показниками даного критерію виступають оволодіння уміннями саморозуміння, самовизначення, самопланування, самоствердження та самореалізації майбутнього фахівця в обраній професії.

Чинником, який визначає ефективність формування професійної компетентності майбутніх економістів, є рівень самооцінки. Самооцінка є центральним компонентом особистості, одним із важливих регуляторів її поведінки і суттєво впливає на ставлення індивіда до себе й інших. Вона вказує на рівень психологічного розвитку студентів та адекватного визначення ними своїх особистісних якостей і тісно пов'язана з самоефективністю – умінням студента усвідомлювати власні здібності для формування такої поведінки, яка відповідає професійним завданням.

Відповідно до ступеня виявлення окреслених критеріїв та їхніх показників, нами було виявлено наступні рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців економічного спрямування, які відображатимуть якісну і кількісну характеристики досліджуваного поняття: високий, достатній, середній, низький.

Високий рівень характеризується тим, що у студентів сформована потреба і переконаність у значимості самостійної навчальної діяльності, висока інтелектуальна активність, захопленість наукою, прагнення брати участь у пошуково-творчому навчальному процесі. Цей рівень розвитку умінь і навичок є основою для виконання усієї системи дій самостійної навчальної роботи і характеризується самостійним формулюванням мети при пошуку необхідної навчальної інформації, плануванням ходу виконання цієї роботи і здійсненні її за допомогою найбільш доцільних і ефективних дій. Студент вільно володіє комплексом знань, умінь і навичок, необхідних для самостійної роботи. Засвоєні знання характеризуються системністю та глибиною, сформовано пізнавальні вміння формулювання висновків, аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, проведення спостережень, прогнозування результатів. Мотиваційний компонент представлений внутрішніми мотивами. Майбутні фахівці економічної сфери виявляють пізнавальну мотивацію, постійне прагнення займатися самоосвітньою діяльністю, володіють вміннями самоаналізу, самопрогнозування та самокорекції.

Достатній рівень характеризується тим, що студент володіє знаннями фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін, знає методи організації діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, вміє освоювати програмні продукти, необхідні для підвищення рівня своєї самоосвіти, організовувати та планувати свою діяльність. Студент здатний до самооцінки, самоаналізу, самокорекції, саморегуляції.

Середній рівень характеризується тим, що у студента формується мотиваційно-ціннісне відношення до самостійної роботи, але мотивація несистемна, носить епізодичний характер. Студент володіє і оперує знаннями, уміннями і навичками, але не може забезпечити їх перенесення на нові об'єкти. Знання за фахом мають ознаки недостатньої повноти та глибини, найчастіше орієнтується на типові ситуації і готові зразки; не вміє правильно вибрати з усієї сукупності дій найбільш раціональні. Студент здатний освоїти програмні продукти, але під керівництвом викладача; однак аналізувати власну діяльність, її планування розвинена недостатньо. Визначення мети, цілей та завдань самоосвітньої діяльності, її планування та організація здійснюється за допомогою викладача.

Низький рівень характеризується відсутністю, або епізодичністю мотивації, яка виникає лише під впливом зовнішніх факторів. Не сформована система наукових знань, знання мають поверхневий характер. Студент не здатний самостійно освоїти програмні продукти. Він не виявляє необхідної самостійності та відповідальності, не в повній мірі володіє рефлексивними вміннями, не здатний аналізувати причини власних успіхів та невдач, планувати та коригувати професійну діяльність. Цей рівень характеризується ситуативністю, нецілеспрямованістю усієї діяльності.

Висновки. Отже, у процесі теоретичного аналізу дослідження нами обґрунтовано визначення самоосвітньої компетентності майбутнього економіста. Під нею ми розуміємо інтегровану якість особистості фахівця з економіки, яка характеризується системою знань, умінь та навичок

планування і організації самоосвітньої діяльності, відображає прагнення до безперервного саморозвитку, самовдосконалення у професійній сфері. З метою забезпечення ефективності цієї діяльності в процесі формування самоосвітньої компетентності майбутній економіст має володіти комплексом знань, умінь та навичок.

Структурними компонентами самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний. Нами виділено та обґрунтовано наступні критерії сформованості самоосвітньої компетентності у майбутніх фахівців економічного профілю: особистісний, знанневий, прагматичний та рефлексивний.

Для інтегрованої оцінки ступеня сформованості самоосвітньої компетентності у майбутніх економістів на основі запропонованих критеріїв ми визначили їх рівні: високий, достатній, середній та низький.

У підсумку слід зазначити, що збільшення потоку інформації, диференціація та інтеграція наук вимагають від сучасного фахівця високої поінформованості, неординарності мислення та вміння самостійно засвоювати нові знання в практичній діяльності. Тому, в процесі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів потрібно звернути увагу на те, що без чіткого уявлення про такі види інформаційних процесів, як пошук, збирання, збереження, опрацювання, аналіз та використання інформації неможливо відповідати тим вимогам, що ставить сучасне інформаційне суспільство перед спеціалістами з вищою освітою.

Перспективні напрями подальших досліджень будуть присвячені питанням формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за допомогою електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Література:

1. Олексенко Р. Економічна освіта і виховання як засоби розвитку світоглядних засад сучасного підприємництва /Р. Олексенко // Вища освіта України. – 2013. – № 4. – С. 80–83.
2. Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти : рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 4 груд. 2003 р. № 12/7-4. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com>. – Назва з екрану.
3. Наливайко Г. В. Розвиток самоосвітньої компетентності вчителів початкових класів у системі підвищення кваліфікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Наливайко Галина Володимирівна; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2012. – 19 с.
4. Ратушинська А. С. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ратушинська Анастасія Сергіївна; Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди, 2013. – 228 с.
5. Князян М. О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов: теорія і практика : монографія /М. О. Князян. – Ізмаїл : Сміл, 2006. – 244 с.
6. Савенкова Л. В. Формування у студентів педагогічного університету вмінь і навичок самостійної роботи засобами бібліотечних технологій : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Савенкова Людмила Василівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 21 с.
7. Мушинська, Н. С. Педагогічні засоби формування компетентності саморозвитку майбутніх економістів /Н. С. Мушинська // Проблеми освіти : наук. зб. – К. : Ін-т інновац. технол. і змісту освіти МОН України, 2010. – № 64. – С. 67–72.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : Школа, 2008. – 832 с.

Автор стверджує, що розроблена система критеріїв та показників є основою оцінки стану сформованості самоосвітньої компетентності у майбутніх фахівців економічного профілю, сприяє реалізації механізму контролю знань, умінь, навичок і професійних рис майбутніх економістів, а рівні сформованості відображають якісну і кількісну характеристики досліджуваного поняття.

Ключові слова: економічна освіта; самоосвітня компетентність; майбутній економіст; структура, критерії, рівні сформованості самоосвітньої компетентності.

Яворская Т. М. Структура, критерии и уровни сформованности самообразовательной компетентности у будущих специалистов экономической отрасли.

Самообразовательная компетентность анализируется как одна из ключевых компетентностей в профессионально-личностном росте будущего специалиста сферы экономики; рассматривается ее структура, содержание и критерии сформованности.

Автор утверждает, что разработанная система критериев и показателей является основой оценки состояния сформованности самообразовательной компетентности у будущих специалистов экономического профиля, способствует реализации механизма контроля знаний, умений, навыков и профессиональных черт будущих экономистов, а уровни сформованности отображают качественную и количественную характеристики исследуемого понятия.

Ключевые слова: экономическое образование; самообразовательная компетентность; будущий экономист; структура, критерии, уровни сформованности самообразовательной компетентности.

Yavorska T.M. Structure, criteria and levels of self-educational competence for future specialists of economic sector.

Self-educational competence is analyzed as one of the key competencies in professional personal growth of the future professional in economic sphere, examines its structure, content and criteria of formation of self-competence of future specialists in economics.

The author claims that the developed system of criteria and indicators is the basis for assessing the level of formation of self-competence of future specialists in economics, contributes to the control mechanism of knowledge, skills and professional features of future economists, and levels of formation reflect qualitative and quantitative characteristics of the studied concepts.

Keywords: economic education; self-education competency; future economist; structure, criteria, levels of formation self-education competency.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Л. П. Половенко